

MISTIKA

Viljamas STODARTAS

Viljamas Stodartas (William Stoddart, 2025–2023) gimė Škotijoje, didžiąją gyvenimo dalį praleido Londone, paskui persikėlė į JAV. Glazgo, Edinburgo ir Dublino universitetuose studijavo šiuolaikines kalbas, po to mediciną (tapo gydytoju) ir daug mokėsi pats, ypač lyginamosios religijotyros. Todėl vėliau daugelį metų dirbo britų religijotyros žurnalo „Studies in Comparative Religion“ vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoju ir šliejosi prie vadinamųjų tradiconalistų, ar tradiconistų. Jo plunksnai priklauso aštuonios knygos, daugiausia hinduizmo, budizmo ir islamo temomis. Mūsų skaitytojams siūlome sutrumpintą autoriaus straipsnį (esmines jo ištraukas), kuriame kaip reta trumpai ir aiškiai nusakoma ir apibrėžiama tradicinė, tikroji mistikos bei ezoterikos samprata.

■ Visų, išskyrus tuos, kurie ją atmeta arba išvis nieko apie ją nežino, paprastai pripažįstama, kad mistika teigia turinti reikalų su „Aukščiausiaja Tikrove“. Santykis su ja daugiausia laikomas „patyriminiu“, dažnai pavartojant pasakymą „mistinis patyrimas“. Numanomas šio patyrimo objektas esąs būtent „Aukščiausioji Tikrovė“, tariamai transcendentiška ir paslėpta nuo mūsų įprastų jūtimų. Toks mistinis patyrimas laikomas „neperteikiamu“, o kai ant numanomo jo objekto krinta abejonės šešėlis, dažnai dargi pavadinamas (pejoratyvia prasme) grynai subjektyviu.

Kita vertus, be „mistinio patyrimo“, lygiomis teisėmis turėtų būti pripažįstamas „mistinis mokymas“ – mažų mažiausia kažkas tokio, ką būtų galima perteikti (nes mokymas mena kaip tik tai) ir kas tuo pat metu būtų „objektyvu“. Nes bet kas, kas tik yra perteikiama, šaukte šaukiasi objektyvumo – net kai siekiama įrodyti tai tebus iliuziją. Kas tėra grynai subjektyvu¹, negali būti perteikta, bent jau sąvokomis. Tarti „aš patyriau kažką nenusakoma ir neperteikiama“ – tai jau nusakymas ir perteikimas, kurį kitas gali įvertinti kaip visai objektyvų ir kuris, priklausomai nuo įvykio tikrumo, perteikėjo adekvatumo ir klausytojo imlumo, netgi gali užkabinti jame jautrią stygą. O tai reiškia, kad palankiomis aplinkybėmis jis klausytojo širdyje išties gali sužadinti daugiau mažiau panašią intuiciją ar „patyrimą“.

Tiek „mistinio patyrimo“, tiek „mistinio mokymo“ numanomas objektas yra Aukščiausioji Tikrovė. Mistinis mokymas gali ją pavadinti

Vieni, Absoliutu, Begalybe, Aukščiausiuoju Patimi², Aukščiausiaja Esybe ar dar kaip nors kitaip, savo ruožtu mistinis patyrimas suprantamas kaip vienovė su ja – kad ir koku laipsniu, kad ir koku būdu. Šį tikslą turint omenyje, taip pat kalbama apie „mistinį kelią“ kaip judėjimą link šios vienvės su Aukščiausiaja Tikrove – Vieni, Aukščiausiuoju Patimi, Aukščiausiaja Esybe ar kaip kitaip dar ją pavadintume.

Iš viso to darosi aišku, kad mistiką ar mistinį patyrimą sudaro du dėmenys – mistinis mokymas ir mistinis kelias. Taigi mistika, kaip ir kitos sritys, turi savo mokymą ir metodą, savo teoriją ir praktiką. Šiuodu mistikos dėmenis toliau ir pagnrinsime.

Iš pat karto būtina pasakyti, kad mistikos vertė ir tikrumas tiesiogiai priklauso nuo jos objekto vertės ir tikrumo. Jei tai išties tikrovė, jos patyrimas bus tikras ir vertas – ir, su aptartomis išlygomis, įmanomas perteikti kitam bei kitame sužadinti.

* * *

Iš tikrųjų nesuklystume pasakę, kad mistika sudaro vidinį arba dvasinį kiekvienos religijos matmenį. Mistika – tai ezoterika, o išorinis tos pačios religijos statinys – tai jos egzoterika. Egzoterika skirta visiems, o atitinkama ezoterika – tik tiems, kurie jaučia jai pašaukimą. Skirtingai nuo egzoterikos, ezoterikos neįmanoma primesti. Tai griežtai pašaukimo reikalas.

Sakoma, kad „visi keliai veda į tą pačią viršūnę“. Šiuo simboliu visa religijų įvairovė palyginama

1 Šiuolaikinis subjektyvizmas tepripažįsta subjekto raišką – pagal apibrėžimą santykinio, astringo, sentimentalus įsivaizduojamo ego. Norint „save išreikšti“, jam neišvengiamai tenka griebtis objektyvių priemonių, jo savavališkai pasirenkamų, tuo pat metu arogantiškai ir paikai atsiribojant nuo objektyvios tikrovės. „Grynas subjektyvumas“ šiuolaikiniame pasaulyje atpažįstamas iš aikčiojimų ir bliūvavimų, sudarančių šiuolaikinės „avangardo“ poezijos esmę.

2 [Lie. įvardžio *pats* atmaina *pātis* (arba *pātis*, LKŽ IX: 621), sudurtiniuose dievavardžiuose, kaip *Lauk-pātis*, *Vėjo-pātis*, *Vieš-pātis*, *Žemė-pātis* ir kt., einančia daiktavardžiu reikšme ‘viešpatis, valdovas’, čia verčiu ang. įvardį *self* ir iš jo pasidarytą daiktavardį, „vidinio Dievo“ pavadinimą (dažnai rašomą didžiąja raide) *the Self*, kurį Lietuvoje nesąmoningai ėmė atstoti nuo rusų *Самость* nusiklausyta *Savastis*. – *Vert. past.*]

su daugybe galimų išėties taškų papėdėje aplink kūgio pavidalo kalną. Kiekvienas radialinis, aukštytyn kylantis takas atstoja mistinį kelią. Mistinis vienis virsta tikrove tik pačioje kalno viršūnėje. Takų daug, tačiau jų tikslas vienas. Artėdami prie šio tikslo įvairūs takai tolydžio vis labiau suartėja vienas su kitu, tačiau tik Viršūnėje jie iš tikrųjų sueina. Iki tol, nepaisant panašumų bei analogijų, jie lieka skirtingi – kiekvienas takas su savo išskirtiniu „kvapu“ ar „atspalviu“ (islamo mistika – akivaizdžiai ne krikščionybės mistika). Betgi Viršūnėje visi šie atspalviai (tebekalbant simboliškai) susilieja į vieną bespalvę Šviesą (islamo mistika ir krikščionybės mistika sutampa tik Dieve).

Šį „bespalvės Šviesos“ tašką, kuriame skirtingos religijos sueina į viena, kaip tik ima sau pagrindu *philosophia perennis* arba *religio perennis*. Tai neformali, ant-formali dieviškoji tiesa – kiekvienos religijos šaltinis ir kiekvienos religijos branduolys. Bet kurios egzoterikos šerdyje – atitinkama ezoterika, o bet kurios ezoterikos šerdyje – *religio perennis*, grynoji ezoterika.

Visų religijų mistikos tikslas yra Dievas, kuris gali būti pavadintas Vieni, Absoliutu, Begalybe, Aukščiausiuoju Patimi, Aukščiausiaja Esybe³. Teosofinė mistika tikslą dar sako esant Tiesą, kaip galimą patirti gyvą Tikrovę. Mistiką tad sudaro trys dėmenys: mokymas apie Dievą ar Aukščiausiają Tikrovę („mistinė doktrina“), „vienovė“ su Dievu ar Aukščiausiaja Tikrove („mistinis patyrimas“) ir judėjimas nuo pirmojo prie antrosios („mistinis kelias“). Kitaip tariant – mokymas apie Vienį, Vienio patyrimas ir kelias Vienio link.

Mistinis mokymas – tai tas pats kas metafizika ar mistinė teologija. Mistinis patyrimas, kai jis visiškai ar bent pakankamo laipsnio, – savaimė yra išsilaisvinimas ar išsivadavimas. O mistinio kelio tikslas – tai „dvasinė realizacija“, t. y. peržengimas nuo išorės vidun, nuo tikėjimo prie vydos arba (scholastikos terminais tariant) nuo Potencijos prie Aktualizacijos.

* * *

Daugeliui jau pažįstami hinduizmo skelbiami trys pamatiniai dvasingumo būdai: *karma-mārga* „veiksmo, veiklos kelias“, *bhakti-mārga* „meilės kelias“ ir *jñāna-mārga* „žinojimo kelias“. Sufizme juos atitinka *makhāfa* „baimė“, *maḥabba* „meilė“ ir *ma'rifa* „žinojimas“.

Griežtai kalbant, mistikai tepriklauso vien *bhakti* ir *jñāna* (atitinkamai *maḥabba* ir *ma'rifa*):

3 Ne išimtis ir „neteistinė“ religija – budizmas, nes ir čia Aukščiausioji Tikrovė, skirtinguose kontekstuose suprantama kaip *Dharma* „Dėsnis“, *Ātmā* „Patis“, *Nirvāṇa* „Nustojimas, Atvanga, Liova, Liūvis“ ar *Bodhi* „Nubudusioji Sąmonė“, laikoma transcendentiška ir absoliučia.

mistika – tai arba meilės kelias, arba žinojimo kelias, arba tam tikras abiejų derinys. Prisimintinas epizodas iš Kristaus gyvenimo, kai jis svečiavosi seserų Mortos ir Marijos namuose. Tai, kas krikščionybėje tapo vadinama „Mortos keliu“, atitinka hindų *karma-mārga* – religinio patarnavimo bei gerų darbų kelią. Antra vertus, kontempliatyvusis, mistinis kelias – tai „Marijos kelias“, apimančias tiek „meilės kelią“ (*bhakti-mārga*), tiek „žinojimo kelią“ (*jñāna-mārga*). Nors veikla (*karma*) yra grynai egzoteriška, vis dėlto svarbu pabrėžti, jog ir meilėje (*bhakti*), ir žinojime (*jñāna*) visuomet esama „karmiškojo“ dėmens. Ir meilės kelyje, ir žinojimo kelyje – abiejuose neišvengiamai tyko baimės, prisitaikymo pavojus. Savo ruožtu žinojimo kelias būtinai atveda prie meilės tikrumo. Ir meilės kelyje, apimančiame tikėjimą bei pasišventimą, slypi užuomina į žinojimą – dogmatinės ar spekuliatyvios teologijos pavidalu. Jį mena pati intelektualinė spekuliacija, nepriklausomai nuo objekto, šiuo atveju riboto pagal apibrėžimą⁴, kuri peržengus tai jau būtų nebe *bhakti*, bet *jñāna*. Nepaisant to, jog kiekvienas iš kelių apima kitų dviejų užuominas, visi jie (*karma*, *bhakti* ir *jñāna*, arba *makhāfa*, *maḥabba* ir *ma'rifa*) – tai trys saviti ir nesunkiai atskiriami religingumo būdai.

Kurio iš šių kelių laikysis pasišventėlis, priklausys visų pirma nuo asmens sanklodos ir pašaukimo. Tai tas atvejis, kai Kelias pasirenka asmenį, o ne asmuo Kelią.

Istoriškai krikščioniškoji mistika iš esmės tapo apibūdinama kaip meilės kelias, tuo tarpu hindų mistika bei islamo mistika apima abu – tiek meilės, tiek žinojimo kelią. Meilės kelio kalba ganėtinai panaši visur, kur tik ji prasikala, o štai „džnianiški“ hindų bei „gnostiški“ sufijų teiginiai, kuo garsiau suskamba, tuo svetimesne gaida rėžia ausį tiems, kas pažįsta vien krikščioniškąjį ar šiaip jau „bhaktiškąjį“ dvasingumą⁵.

* * *

Religijos visomis jos apraiškomis tikslas – išsivadavimas. Koks tuomet skirtumas tarp egzoterikos ir ezoterikos? Egzoterika – tai formalizmas, nors tikėjimas ir pasišventimas gali suteikti jam gelmę. O ezoterika, pagal apibrėžimą, – tai pati „gelmė“

4 Meilės (*bhakti*, ar *maḥabba*) kelyje Dievas suvokiamas „būtybės“ lygmeniu, todėl Viešpats ir jo garbintojas visuomet lieka atskirti. Kita vertus, žinojimo (*jñāna* ar *ma'rifa*) kelyje Dievas suvokiamas „ant-būtybišku“, arba „esmės“, lygmeniu.

5 Žinojimo kelią išimties tvarka krikščionybėje apreiškė tokie jos didžiūnai kaip Dionisijus Areopagitas, Mokytojas Ekhartas, Albertas Didysis ir Angelas Silezijas. Kaip tik tokių „džnianiškų“ darbai visuomet kėlė sukurius iš esmės bhaktiškoje krikščionybės atmosferoje.

anapus formos, atsiverianti tik pagal atitinkamą pašaukimą. Ji peržengia formas – ta prasme, kad formos telaikomos esmės simbolinėmis apraiškomis. Ezoterikai tikėjimas irgi esmiškas, tik čia jis reiškia nuoširdų ir visišką atsidavimą tikslui – „realizacijai“. Tai mena kertines nuolankumo bei labdaros dorybes ir atsivėrimą dieviškajai malonei.

Metafiziškai skirtumą tarp egzoterikos ir ezoterikos, arba tarp formalizmo ir ant-formalizmo, lemia tai, kaip suvokiamas galutinis Tikslas. Egzoterika (taip pat „bhaktinio“ tipo ezoterika) Dievą regi „būtybės“ lygmeniu (kaip Kūrėją ir Teisėją): kad ir koks gilus ar pakylėtas egzoteriko užsidedimas, Viešpats ir Jo garbintojas visuomet lieka atskiri. Kita vertus, „džianinio“ tipo ezoterika Dievą regi „ant-būtybės“ lygmeniu (kaip Dieviškąją Esmę). Šiame lygmenyje paaiškėja, kad Viešpats ir Jo garbintojas (kuris ir šiaip jau yra sukurtas pagal pirmojo paveikslą ir panašumą) turi bendrą esmę, o tai atveria galimybę visiškai Dieviškajai Vienovei.

* * *

Tiesiausia nuoroda šiuo atžvilgiu būtų Dievybės apibūdinimas hindų tradicijoje *Sat-Cit-Ānanda*. Šis dūrinys paprastai verčiamas kaip „Būtis-Sąmonė-Palaima“. Vertimas visai tikslus ir leidžia suprasti, kad „Būtis“ – tai Dieviškasis Objektas (Transcendentiškasis Dievas, arba Aukščiausioji Tikrovė), „Sąmonė“ – tai Dieviškasis Subjektas (Imanentiškasis Dievas, arba Aukščiausiasis Patis), o „Palaima“ – tai darni abiejų jungtis (Dieviškoji Vienovė). Tad fundamentaliausias dūrinio *Sat-Cit-Ānanda* vertimas būtų „Objektas-Subjektas-Vienovė“⁶. Tai visų įmanomų objektų ir subjektų pamatinis provaizdis, arba pradas, taip pat visų jų jaučiamo ilgesio šaltinis.

Ši trejybinė Dievybės sąranga visuotinė, atitinkama visose religijose. Krikščionybėje ji sudaro pagrindinę dogmą: Dievas Tėvas, Dievas Sūnus ir Dievas Šventoji Dvasia. Analogija tarp krikščioniškosios Trejybės ir „Būtis-Sąmonės-Palaimos“ ryškėja iš kai kurių graikų Bažnyčios tėvų pasisakymų, taip pat iš šv. Augustino išsakyto Šventosios Trejybės apibūdinimo „Būtis-Išmintis-Gyvybė“. Islame, nors tai visų griežčiausio monoteizmo religija, kai kurios sufijų ištartos mena tokią pat trejybinę dievybės sampratą. Šiuo atžvilgiu sakoma, jog Dievas yra ne tik Tasai, kurio šaukiamasi (*Madhūkr*), bet ir Tasai mummyse, kuris šaukiasi (*Dhākir*), ir netgi patsai šaukiamasis, nes galų gale tai ne kas kita kaip vidinis Dievo Veiksmas (*Dhikr*)⁷. Taigi turime trinarį

6 *Sat-Cit-Ānanda* gali būti suprantama ir kaip „Žinomasis-Žinantysis-Žinojimas“ ar „Mylimasis-Mylintysis-Meilė“.

7 Per žmogų pereidamas šis Dievo Veiksmas ir sudaro išgelbėjimo slėpinį.

Madhūkr-Dhākir-Dhikr „Šaukiamasis-Šaukiantysis-Šaukiamasis“ – dar vieną to paties pamatinio trinario „Objektas-Subjektas-Vienovė“ atmainą.

Šis kertinis santykis sudaro pačią mistikos, jos teorijos ir praktikos esmę, nes ši „vienovė“ *in divinis* pagrindžia ir parengia žmogaus jungtį su Dievu⁸. Hindų, krikščionių ir sufijų mokymai neišsiskiria aiškindami, kodėl taip yra.

* * *

Jau nustatėme mistiką esant bet kurios religijos vidinį ar dvasinį matmenį, kiekvieną religiją laikydami atskiru ir savitu Dieviškuoju Apreiškimu. Religija apima „periferiją“ ir „centrą“, kitaip tariant, egzoteriką ir ezoteriką. Egzoterika – tai lemties sąlygotas jos viduje slypinčios ezoterikos apsišaukimas ir veikimo priemonė, o ezoterika – tai atitinkamos egzoterikos ant-formali esmė. Kaip tik todėl mistika, arba ezoterika, kitąsyk klaidingai laikoma „neortodoksalia“, nieku būdu negali sugriauti formaliosios religijos, kurios gyvybiniai syvai ji yra.

Kita vertus, „esmė“ taip smarkiai pranoksta „formą“, jog kartais neišvengiamai ją „suskaldo“. Nereti konfliktai tarp grynosios mistikos ir atitinkamos egzoterikos autoritetų. Ryškūs pavyzdžiai būtų Mokytojas Ekhartas krikščionybėje ir Al-Haladžas islame, vienas susilaukęs Bažnyčios pasmerkimo, o kitas – tiesiog nukankintas. Nepaisant to, Ekhartas šį „pavidalų skaldymą“ vertino teigiamai. Jo žodžiais: „Norėdamas pasiekti branduolį, privalai sutraiškyti kevalą.“

Mistika – tai žmogaus meilės Dievui ir vienovės su Dievu raiška. Tai himnas Subjektyvumui, Objektyvumui ir Jungties Džiaugsmui, visoms trims hipostazėms sudarant vienį. Baigiamąjį žodį tad suteikime vienam iš didžiausių islamo mistikų ir vienam iš didžiausių visų laikų mistinių poetų – Džalalui ad-Dynui Rūmi:

Aš nei krikščionis, nei žydas, nei musulmonas.
Aš nepriklausau nei Vakarams, nei Rytams, nei žemynui, nei jūrai... Aš atmečiau dualizmą ir išvydau abu pasaulius esant Vieną. Aš trokštu Vieno, pažįstu Vieną, regiu Vieną, šaukiuosi Vieno. Jis – pradžia, Jis – pabaiga, Jis – išorė, Jis – vidus.

Versta iš: William Stoddart. *Mysticism. The Underlying Tradition: An Introduction to Perennial Philosophy*. Edited by Martin Lings & Clinton Minnar. Bloomington, Indiana: World Wisdom, 2007, pp. 230–242.

Iš anglų kalbos vertė Dainius RAZAUSKAS

8 Nesunku numanyti, kad ji taip pat pagrindžia ir bet kokią kitą įmanomą jungtį, pavyzdžiui, santuokinę.